

Bányai Éva

A „SARKIG TÁRULT CSÖND”

Mózes-novellák csendváltozatai

„– Kezdetben hányni fogsz tőle, de aztán megszokod.
– Biztos.”¹

Mózes Attila – elsősorban – korai prózája, novellái olvasásakor szinte elkerülhetetlen a Bodor Ádám prózájával való összevetés. A Mózes-féle csendváltozatok és elhallgatásalakzatok tárgyalásánál óhatatlanul felmerül, hogy ha ez a *sarkig tárult csönd*, az elhallgatás, eltűnés nem következik be idejekorán a szerző írásművészetét illetően – mint ahogy többször elhangzott a Mózes Attila műveit tárgyaló konferencián² is –, akkor lehetett volna belőle egy Bodorhoz hasonlóan ismert és elismert író, azonban – ahogy Antal Balázs fogalmaz monográfiája előszavában – „Így aztán Mózes Attila megmaradt helyi érdekű legendának”.³ A történettudományi értekezésekhez hasonlóan nekünk sem érdemes a „mi lett volna, ha” típusú gondolatmenetekbe bonyolódni, egy konferencia és néhány lapszám⁴ pedig arra hivatott, hogy leperolja a kánonokat.

Mózes Attilára is érvényes, ami Bodor Ádámmal kapcsolatban számtalanszor elhangzott: prózauniverzumuk egyik szövegformáló komponense a csend, az elhallgatás alakzatainak következetes megjelenése. Az elhallgatás helyén „megszólaló” szövegdarabok réseiben a titokzatosság, a rejtély, az elrejtettség, a megmutathatatlanság vagy az elutasítás válik „láthatóvá”, az elhallgatás is csak a kimondás révén válik érzékelhetővé.

A kihagyott, elhallgatott dolgok – miként az emlékezetes Bodor-novellában – „ott vannak, csak nem látszanak”.⁵ S bár időnként eleve

1 BODOR Ádám, *Sinistra körzet: Egy regény fejezetei*, Magvető, Budapest, 1992, 23.

2 *A század hamutartója – Mózes Attila-konferencia*, Kolozsvár, 2024. április 25–26.

3 ANTAL Balázs, *Történet polnyi könyvvel: Mózes Attila írói világa*, Lector, Marosvásárhely, 2019, 6.

4 Jelen Szépirodalmi Figyelő-lapszámon kívül a konferenciát követően megjelent egy kolozsvári Helikon-szám is a konferencia keretén belül szervezett szépirodalmi esten felolvasott szövegekből: Helikon 2024/12. (június 25.), <https://www.helikon.ro/lapszam/xxxv-efolyam-2024-12-890-szam--junius-25> (utolsó hozzáférés: 2024. szeptember 13.).

5 BODOR Ádám, *Tanyai lány = Uő., Plusz-mínusz egy nap. Novellák, karcolatok*, Kriterion, Bukarest, 1974, 38.

kudarca van ítélve, ezt az elrejtettséget próbálja felszínre hozni, láthatóvá tenni az értelmező is: „Amit túlzott szándékoltsággal keresünk, azt nem érjük el, a felismerések és értékek ezzel szemben megjutalmazták azt, aki elmélkedő életében képes volt feltárni azok spontaneitását.”⁶ Maurice Merleau-Ponty *A közvetett nyelv és a csend hangjai* című tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyelv és a jelentés nem esik egybe: „Létezik a nyelv homálya: sehol nem ér véget, hogy tiszta jelentésnek hagyjon helyet, semmi nyelven kívüli nem korlátozhatja, a jelentés pedig csupán a szavakba kódolva jelenik meg benne.”⁷ Vagyis a jelentéssel bíró nyelv nem fedi le a nyelv egészét: „A jel hiánya adott esetben jellé válhat [...]. *A nyelv kérelhetetlenül szól, amikor lemond magának a dolognak a megnevezéséről.*”⁸ Amikor elhallgatást érzékelünk, akkor szól a nyelv a maga megfoghatatlan konkretizálhatatlanságában, s amint jelentést tulajdonítunk az elhallgatásban megszólaló nyelvnek, antropomorfizáljuk. Ezekben a prózában az értelmezhetőség nehézsége éppen ebből fakad, a nyomokat érzékeljük – Merleau-Pontyval szólva – a csend hangjait, és ezeknek egyértelmű jelentésekbe való átfordításának kudarcát. „Márpedig ha kiverjük a fejünkéből az *eredeti szöveg* gondolatát, melynek nyelvünk a fordítása, avagy kódolt változata volna, beláthatjuk, hogy a *teljes* kifejezhetőség gondolata nonszensz, hogy minden nyelv közvetett vagy utalásszerű, vagy ha úgy tetszik, néma csend.”⁹

Sartre szerint „[a] hallgatás korántsem azt jelenti, hogy néma valaki, hanem hogy nem hajlandó beszélni, tehát mégiscsak beszél”.¹⁰ Az elhallgatásban ott van a ki nem mondottak nyoma, ami nemcsak megszüntetést, hanem teremtést is jelez. „A csend az, amikor semmi nem hangzik (vagy még nem hangzik) – a hallgatás az, amikor senki nem beszél (vagy valaki – személy – nem beszél). Hallgatás csak az emberi világban (és csak ember számára) lehetséges”¹¹ – írja Mihail Bahtyin, tehát a csend a nyelv csendje, mely kívül marad az emberin. A csend megfoghatatlan, dezantropomorf, tőlünk független entitás, antropomorfizálásával válik megfoghatóvá, hallgatássá, elhallgatássá. Mózes Attila írásaiban – Bodor Ádáméhoz hasonlóan – a szövegcsend

6 Maurice MERLEAU-PONTY, *A közvetett nyelv és a csend hangjai*, ford. SZÁVAI Dorottya = *Kép, fenomen, valóság*, szerk. BACSÓ Béla, Kijárat, Budapest, 1997, 177.

7 *Uo.*, 144.

8 *Uo.*, 145–146. (Kiemelés – B. É.)

9 *Uo.*, 145. (Kiemelés az eredetiben – B. É.)

10 Jean Paul SARTRE, *Mi az irodalom?*, ford. VÍGH Árpád, Gondolat, Budapest, 1969, 44.

11 Mihail BAHTYIN, *Beszédelméleti jegyzetek = Uő., A beszéd és a valóság*, ford. OROSZ István, Madách, Bratislava, 1986, 519.

a megismeréshez, az elmondhatósághoz, a megnyilatkozás hitelességéhez való hozzáférés kételyét is tematizálja.

Nemcsak szavakkal, szövegrészekkel, hanem a szerkezettel is bizonyítani lehet az elhallgatást, a Mózes-szövegek fragmentáltsága, az eseményekben, történetrészekben való bemutatás, a folytonosság hiánya is a töredékességet, az elhallgatást implikálják.

A csend, az elhallgatás viszonyfogalom is: valaminek a következménye, egy átmeneti léthelyzet egyik állomása is lehet. Ez szorosan összefügg a Mózes-prózára jellemző átmenetiséggel,¹² átmeneti létállapotokkal, a térképzettel, határléthelyzetekkel, az úton léttel, valamint a másság/idegenség,¹³ a közöttség¹⁴ megjelenítésével. Már az első novelláskötet tartalmazza az imént felsorolt szövegkonstruáló jegyeket: az *Átmenetek*¹⁵ a Forrás-kötet, a *Kalandorok* pedig az első novella címe: „Most sarkig tárult a csönd, a végtelen hallgatás egy darabját sejtették benne, s ezt nem lehetett kibírni.”¹⁶ Az első novella két kis kalandor, egy (alig) hat- és hét éves testvérpár céltalan vonatozásával indít: a fülke utazóközönsége nem vesz róluk tudomást, mert mindenki a másikkhoz tartozónak véli őket, a kalauz megjelenésével pedig kiderül a turpisság: a két kisgyerek elszökött otthonról, s elindultak céltalanul vonatozni. Miután kiderült, hogy csak viccelődnek azzal, hogy a szülei meggyilkolása után indultak világgá, – az útirányt jelző vasúti táblához hasonlóan – a feje tetejére állt, groteszk helyzetet az üresség váltja fel: „A fülkében egy pillanatra mindenki úgy érezte, sehova sem utazik, csak zötyög itt, a vonat mellett elfutó ürességben ezzel a két kisgyerekekkel.”¹⁷ A novella végén a (kissé kelleetlen) vidámság oldja a feszültség által keltett és keletkezett csöndet: „Az egész fülke egyetlen tanácstalan, ideges röhögés volt, beleröhögtek az őszbe.”¹⁸

„A tér nem egy olyan közeg, amelyben elrendeződnek a dolgok, hanem médium, amely által elrendeződnek a dolgok”,¹⁹ írja Maurice

12 Az elhallgatásalakzatokra, valamint az átmenetiségre is sokszor utal Antal Balázs is a monográfiájában. Vö. ANTAL, *I. m.*

13 Lásd: GINTLI Tibor, *Az idegenség sztnrevitelének eljárásai Mózes Attila elbeszéléseiben*, Szépirodalmi Figyelő 2024/6., 41–50.

14 Lásd: SAJBÉLY Mihály, *Entre chien et loup: A köztes lét kilátástalansága Mózes Attila prózájában*, Szépirodalmi Figyelő 2024/6., 32–40.

15 MÓZES, *Átmenetek: Szövegek különböző hangulatokra*, Kriterion, Bukarest, 1978.

16 MÓZES, *Kalandorok = Uő., Átmenetek: Szövegek különböző hangulatokra*, Kriterion, Bukarest, 1978, 11.

17 *Uő.*, 10.

18 *Uő.*, 11.

19 Maurice Merleau-Ponty idézi FARAGÓ Kornélia, *Térrányok, távolságok*, Forum, Újvidék, 2001, 7–8.

Merleau-Ponty, tehát a tér viszonyokat teremt, a viszonyok pedig teresülnek. Viszonyreláció van a Mózes-próza terei és a helye(ke)t benépesítő emberek között: a tér befolyásolja az emberek viselkedését, és ezek a viszonyhálókat teresülnek, az emberek belső és külső viszonyai révén képződik meg a tér. Két fontos szövegtér, a Telep és a *Történet farkányi kutyával* helye/tere alkotja a kezdeti Mózes-próza térképzetét: mindkettőre jellemző, hogy az odaérkező idegen próbál beilleszkedni, de mássága, idegensége nem szűnik meg, a köztesség a meghatározó. Ezt emeli ki monográfiájában Antal Balázs is a két szövegtérrel kapcsolatban:

Mindkettőben közös, hogy a váratlannal, a különössel, a groteszkkal, sőt a transzcendenssel vannak szoros érintkezésben, de ennél is jellemzőbb és fontosabb, hogy mind a két, egymástól gyökeresen különböző tér azonnal konstituálja a csak ezekhez a szövegekhez tartozó beszédmódot és a homogén problematikát, melyeknek egymástól való különbözőségükben is alapvető szervezője a szereplők/elbeszélők idegensége e helyszíneken. Mózes írásainak állandó alapproblémája az idegenség, a másság, a beilleszkedési kényszer és az elutasítás. Szereplői többnyire kényszerűségből elszakadnak egy otthonos(nak érzett) világból, és idegenbe kerülnek, ahová elemi egzisztenciális érdekük lesz betagozódni.²⁰

Ugyanerre hívja fel a figyelmet Szajbély Mihály is, amikor köztesnek a *bent* és a *kint* közötti állapotot nevezi: „amikor a hős – saját akaratából vagy kényszerűen – elhagyja az ismertet és megérkezik az ismeretlenbe; amikor a *régi* már nem, az *új* még nem az övé. Nem is lesz és nem is lehet az övé, mert ahová megérkezik, az számára örök idegen zárványlét. Szokásrendje elől nem térhet ki, alkalmazkodnia az integrálódás esélye nélkül kell.”²¹

Viszont visszaút sincs: úgy vélem, nem létezik, legalábbis nem találta nyomát egy jól körülhatárolt, otthonosnak mondható világnak, amiből kiszakadt és útnak indul bármelyik szereplő; ennél fogva megérkezés sincs, mintha örökös bolyongásra, kitaszítottaságra, migrációra ítéltettek volna a Mózes-alakok. Átmeneti létállapotuk a meghatározó több szinten is: a Telepet benépesítő figurák többnyire kamaszok, az egyik kiemelt kamaszfigura – Kolbászka-Antika határléthezétét

20 ANTAL, I. m., 39.

21 SZAJBÉLY, I. m., 33. (Kiemelés az eredetiben.)

a kerítésen, tehát a külső-belső tér határán való üldögélése is biztosítja, de szintén kiemelt, a jelen írásban ki nem fejtett toposzai a Mózes-prózában a belváros-külváros köztessége, a háború utáni léthelyzet, a csonkolt életek, az apátlanság.

A tértől való elidegenedés egyaránt érinti a falusi és a városi teret, ez utóbbi elidegenedés sok esetben a bontás, valamint az azt követő építés/építkezés révén kontextualizálódik. „Esetleg egyszerűen csak a véletlen műve volt ez az egész, mint a városképek kialakulásának általában ezeken a vidékeken. Számba vette a múlt jellegzetes épületeinek helyén emelkedő új bérházakat, üzletsorokat, s akkor már az egész városkép-alakulásban szándékos pusztításvágyat, a múlt nyomtalan eltüntetésének rosszindulatú és megfontolt jelét vélte fölfedezni.”²² Ezekben a szövegekben a visszatérő szemszövegéből látunk rá az önmagától is elidegenedett városokra, amelyekben az erőszakos térrendezés óhatatlanul visszatekintő történelmi konnotációkat is kap: „Lépésről lépésre ellentétes és ellentmondó érzések zavarták az emlékezést, a hangulatokba lépten-nyomon betolakodott a jelen megmagyarázhatatlan többértelműsége, mintha csak ez a jelen ködösíteni szeretne mindent, amire – végül is – épült. Mintha a város önmagát akarná tagadni... Ez a város egészen olyan, *mintha lenne* – gondolta.”²³

Ugyanakkor a falusi, vidéki, természeti tér sem otthonos a prózaszerzők számára. Egyvalamit enged közel magához a narrátor: a csendhez, az elhallgatáshoz kapcsolható magányt. „Mondják: van úgy, hogy éppen környezeted kényszerít bele a magányba, ha akaratán kívül is, mert nem tud emberileg (és szellemileg) megkötni.”²⁴ A *Történet falkányi kutyával* alaptörténete ismerős helyzetet idéz: idegen érkezik egy zárt településre, egy világvégi faluba, ahol szembesül az „entre chien et loup” léthelyzetével: a sűrűsödő alkonyatkor nemcsak a kutyák kezdenek másképp viselkedni, hanem azt a falusi közösség is jóváhagyólag tudomásul veszi és aszerint is él. Az átmeneti létben domesztikálódott farkas-, vagyis kutyatörvények uralkodnak: ősi, elemi ösztönből alkonyatkor elkezdnek falkába tömörülni, noha napközben házi életet élnek. A falubeli emberek is a zárt közösségek, önmagukba záruló terek és életek mintái szerint élnek, nem várnak már külső segítséget, mert nincs kitől:

22 MÓZES, *Tükörréteg* = Uő., *Füstkorom. Történetek ellenfényben*, Kriterion, Bukarest, 1984, 105.

23 Uő. (Kiemelés – B. É.)

24 MÓZES, *Történet falkányi kutyával* = Uő., *Átmenetek*, Kriterion, Bukarest, 1978, 89.

az emberek magukra és egymásra voltak utalva, valószínűleg megvolt a véleményük a kívülről jövő segítségről. Egymásról mindent tudtak, de idegent nemigen tájékoztattak viszonyaik felől, még a haragosok is jobbnak látták, hogy ellenségük fojtsa meg őket, sem hogy idegenek segítségét s főleg tanácsát kérve kiszolgáltassák *magukat*. Annyira egyformán viselkedtek az idegennel szemben ezek az emberek, hogy jobbnak láttam még az olyan apró dolgok felől sem érdeklődni, mint kutyáik különös viselkedése.²⁵

A társadalmi elidegenedés következtében kivész az emberi szolidaritás, az önmagába forduló zárt közösségekben mindenki csak magára számíthat és csak magának számít. A narrátor ugyanakkor nemcsak a környezetétől való óhatatlan elkülönülésével szembesül, hanem a teljes magárahagyatottsággal:

Akkor már jól benne jártunk az első hóban, s én régóta figyeltem a kutyák különös viselkedését. A nyár folyamán számomra teljesen közömbös állatok szervezkedésében volt valami, ami ezt a közömbösséget tartalommal töltötte meg, a külön-külön jellegtelen kutyák a falkában valami uniformisra valló jellegzetességet nyertek, volt egy lényegi vonásuk, *amelyet megfogalmazni nem tudok s talán nem is merek, de lehet, kiderül a történetekből*.²⁶

A nyelvi kifejezhetőség elégtelen volta, az elmondás és elmondhatóság határai a hárítással korrelálnak: az elbeszélő nem tudja, de – a hallgatásra ítélt közösség szabályait betartva – *nem is meri* elmondani, ami történt, ezért a hárítás, az el-beszélés aktusa konkretizálódik.²⁷

A csend változatai, az üvöltésbe való átmenet érzéki-lirikus szinteket üt: a csöndet horzsoló neszből surrogás lesz, majd a sok egyenletesen kecegő köröm zaja lihegessé, zihálássá, a kutyák torkában mocorgó morgássá fokozódik, „a körmök karcolta fehér csend szinte sebzett”, aztán üvöltés, hosszas vonítás, majd ismét a mindent ellepő csend nyert teret.²⁸

25 *Uo.*, 91.

26 *Uo.*, 92. (Kiemelés – B. É.)

27 Egy következő tanulmány témája lehetne az *Egyidejűségek* vizsgálata, ahol ez a történet fáluregényre terebélyesedik, más dimenziókat kap, és sokkal bőbeszédűbb lesz bizonyos helyzetekben. Lásd: MÓZES, *Egyidejűségek*, Kriterion, Bukarest, 1980.

28 „Néhány lépés után ismeretlen, csöndet horzsoló neszre kaptam hátra a fejem.” A csöndet horzsoló neszt a „jellegzetes surrogás [követi], amelybe sok egyenletesen kecegő köröm zaja olvadt. [...] a távolság annyira csökkent közöttünk, hogy lihegésüket is hallottam. [...] A kutyák torkában mocorgó morgás olyan volt, mintha egy egész falkányi

A *Történet falkányi kutyával II.*²⁹ című novella tere a *Tükörtán*hoz hasonló városi teret idézi. Itt a térbeli átmenet képződik meg: a lebontott házak helyén gazdátlanok lesznek a kutyák, a gazdájuk nem viszi őket az új, az egykori gazdák háza, kertje, földje helyére épülő blokklakásba, ahol az elidegenedés olfakciós jellege kerül előtérbe: „egészen más a szag: akasztott ember padlásán ilyen a huzat”.³⁰ A kényyszerűségből kivert kutyák a bűzben, szemétkben lelnék átmeneti otthonra, amíg a sintérek össze nem szedik őket. Ugyan falkában élnek itt is, de ez már a kivert kutyák szociokulturális közege, amely átvetíthető az ember, a társadalom mindent, közvetve a diktatúrát is elviselő képességére: az emberek is csak apró morgásokkal jelzik a változás – a tulajdonuktól való megfosztás, a kitelepítés – önmagukra vonatkoztatható következményeit, vagy még azzal se, elhallgatással beletörődve az új világ rendjébe, ellökve maguktól a hűséges ebeket. Az alkalmazkodásra képtelen kutya elpusztul, az épülő új világ alapjaiba nem élő-, hanem *dögáldozat* kerül. Nem véletlen a két novella címazonossága, mintegy keretezik a különböző csendváltozatokat, ez utóbbi novella a teljes elidegenedés, kiüresedés, elmagányosodás, elcsendesülés irányába mutat. Az első *Történet falkányi kutyával* novellában a közösség ebek harmincadjára hagyja a széttépendő embert, a II.-ban az emberek marják szét egymást: „Ez a legrosszabb, ha már mindenki fél mindenkitől. Ebek harmincadja kerüli el az embert. Egymás harmincadjára jutottunk?”³¹

A lüktető, csaholó csend ugyancsak az elhallgatás irányába mozdul, mindkét történetben a zajforrás (le)tagadása, negligálása lép érvénybe, bodori dialógusok formájában:

„– Maga hallott valamit akkor öste?

– Mikor? – néztem rá álnokul. – Nem hallottam én semmit!

– Akkor jó – dörmögte mintegy magának az öreg. – Jó annak, aki nem hall semmit.”³² – hangzik el az első idézett novellában,

„– Hallotta, mi történt az éjszaka?

éhes gyomor követett volna dühödten korogva, s a körmök karcolta fehér csend szinte sebzett. [...] Ebben a pillanatban hangzott fel az üvöltés, amilyent kutya torkából eddigéle még nem hallottam. Hosszan, riasztóan vonítottak, mindenik más-más hangon, csalódottan és dühösen, aztán egész éjszaka a fel-felszökő vonítást hallgattam, s utána még napokig.” MÓZES, *Történet falkányi kutyával*, 92–97.

29 MÓZES, *Történet falkányi kutyával II.* = Uő., *Napnyugati vándorlás*, Mentor, Marosvásárhely, 2000, 273–294.

30 Uő., 275.

31 Uő., 287.

32 MÓZES, *Történet falkányi kutyával*, 98–99.

- Nem – próbálsz szárazon kikerülni.
- Az nem lehet. Azt nem lehetett nem hallani.
- Így van – mondod értelmetlen kétértelműséggel.
- Mi van így? – kacsint rád.
- Amit mond.”³³

Az egyes szám első személyű narrátort felváltja egy önmegszólító második személyű elbeszélő, amely szintén az elidegenítés gesztusát és a közöztiségi létélményt jeleníti meg, a közelítés és távolítás egymásba játszó mozgását.

A vándorlét-motívum is az átmeneti állapotot mutatja: az örökös útonlét örökös helybenjárás is, talán ez biztosítja leginkább az otthonosság érzetét: „állandó lakhelyem a zakóm meg a kabátom, az évszaknak megfelelően; vagy ha úgy tetszik: a vándorélet”³⁴ – jellemzi magát a *Történet falkányi kutyával* narrátora. A vándorlás, úton lét másik kiemelkedő prózadarabja a *Napnyugati vándorlás*,³⁵ amelyben a hirtelenszöke fiatalember (véltetőleg, mert a pontos okát nem tudjuk) unalom elűzése és kíváncsiság miatt egy vándorcigány csapathoz verődve tapasztalja meg a közöztiség létállapotát, ugyanis a látómező határán levő narrátor folyamatosan érzi a közösség általi kirekesztettséget: átnéznek rajta, mintha ott se lenne, közben nagyon is jelen van, de ő is úgy érzi, mintha nem is létezne: „Nem vagyok, csupán a pusztá jelenlétem van.”³⁶ Időnként megpróbál deklaratíve is azonosulni a csapattal, felvállalná a cigánylétet, az útba ejtett falusiak azonban átlátnak rajta, s onnan is kirekesztődik. A köztességben a jelenléte nemléte formál, úgy beszélnek róla a jelenlétében, mintha ott se lenne: „Már jól megnéznek maguknak, s mivel nem tudják, hová is tegyenek, nemlétezőnek nyilvánítanak”,³⁷ ez a bodori „Ott vannak, csak nem látszanak” ellentéte: a szöke cigány *látszik*, nagyon is jelen van, ennek ellenére a hiánya testesül meg.

Az útközbeniségben, a senki földjén, a köztesség terében él ez a közösség, ugyanakkor időnként bekapcsolódnak a kortárs kultúrába legalább egy-egy mozifilm révén, amely mint gyereknemző aktor a nevekben testesül meg. Klaudiának tartja magát a fiatal cigánylány, mi-

33 Uő., *Történet falkányi kutyával II.*, 283–84.

34 Uő., *Történet falkányi kutyával*, 89.

35 MÓZES, *Napnyugati vándorlás* = Uő., *Napnyugati vándorlás*, Mentor, 2000, Marosvásárhely, 127–155.

36 Uő., 129.

37 Uő., 135.

közben őt Cucázzák, Marlonbrandó Gábor pedig Klaudia (Cardinale) egyik reménybeli, de elutasított jövendője. Archaikus törvények szerint élnek a cigányok az útközbeniségben: „Csak útítörvény volt, otthon, a városban, amikor peremterületi polgárokká vedlettek át, az ország törvényeit tartották tiszteletben.”³⁸ A feszültség a levegőben és a próza-szövegben egyre inkább eluralkodik, s az elbeszélő azért úszhatja meg ép bőrrel a kalandot, mert nem kell potenciálisan sem tanúskodnia, a megszárt figura, Puci Vidor megélése az ő túlélését is biztosítja. Ebben a zárt közösségben nem működne a korábbiakban megjátszott színlelt nemtudás, nincs biztosítva a civilizációs közegben megszokott háritás lehetősége.

A csend, az elhallgatás, az eltűnés és a hiány mise en abyme-jaként olvasható *A tolmács hiánya* című elbeszélés.³⁹ A névtelen tolmács elkíséri külföldre a pöffeszkedő, úrhatnám írókat, Dé, Ef, Zé és Cé művész-urakat egy tó melletti kastély-alkotóházba, ahol azok a nyelv ismeretének a hiányában, de annál magabiztosabban akarnak érvényesülni. A tolmácsnak anyanyelve a célországban beszélt nyelv, de jól beszéli azok nyelvét is, akiket kényszerűen, olykor megalázó helyzetekbe keveredve kísérnie kell, akiknek tolmácsolnia kell. A kastélyszálló emeleti folyosóját két végről egy-egy tükör borítja, amely ezáltal a végtelen öntükrözés, az önreflexió egyik formájaként tételeződik:

ám mielőtt meglelte volna a lejáratot, ösztönösen meghökölt: a hosszú folyosón, amint fejét felütötte, hirtelen a saját értetlenkedő arcával találta szemközt magát, egy ideig csak »bámult egymásra«, aztán elmosolyodott. Hát a folyosó két végében egész falfelületet betöltő tükör miatt tetszett oly végtelennek a távolság, [...]. Megfordult, eljutott az átelleni tükör elé, ismét megbámulta magát, s nagy sokára sikerült csak megtalálnia a cselesen elrejtett lejáratot.⁴⁰

Ez a folyosóbeli végtelen öntükrözés leképezheti az írói önkeresést, amint az alkotó „bámul egymásra”, önmaga másikára, valamint a nyelv mint kifejezőeszköz, mint közvetítő eszköz keresését, mindennek a végtelenített kivetülését és az ebben való elnyelődést, elhallgatást is:

38 *Uo.*, 147.

39 MÓZES Attila, *A tolmács hiánya* = *Uő.*, *Napnyugati vándorlás*, Marosvásárhely, Mentor, 2000, 259–272.

40 *Uo.*, 260.

aztán elindult szobája felé, s a kétes fényben úgy érezte, kilométereket gyalogolhatna, mert ez a folyosó a végtelenbe, az ismeretlenbe, vagy talán »egy másik dimenzióba« tart. Hirtelen átvágyott valahová, csak ne kelljen már fordítania, ne kelljen üres frázisokkal udvariaskodnia, ne kelljen sehová se tartoznia, aminthogy tulajdonképpen sehová tartozónak is tekintették, s ezt mindenki meg tudta volna indokolni a maga módján. Elindult a tükör felé, de még viszolygott az ismeretlentől, s ettől egyszerre a kényszerű tolmácsolás másnapja is kívánatosnak tetszett. Ezzel egy időben a tükrökben kihunytak a már nem is emberi távolságokból derengő fények.⁴¹

Az örök átmenetben, két nyelv között, két világ között az elbeszélő felszívódik a végtelenben, s a korábban kissé kapatosan, vidáman fraternizáló(dó) művészek csak a tolmács hiányát veszik észre: a hiány válik láthatóvá. A tolmács hiányában a kényszerű elhallgatást, különvonulást, elkülönülést választják, mert a közösen értett nyelv hiányában bármi félreérthető. A sarkig tárult csönd a tolmács hiányával bezáródik:

Néhány lépést tett az egyik, majd a másik irányba, és egyszerre összeborzadt: jól tudta, hogy mindkét irányban tükör van, s most egyikben sem látta magát. Vaktában elindult, hogy valamiről – bár maga sem tudta, miről – meggyőződjék, s közben érezte, helyesebb lenne visszamennie szobájába, s épp azért, mert ezen a végtelenre nyíló folyosón immár semmi sem tűnik titokzatosnak. Olyan egyszerű és természetes, amint gyalogol itt, mindig valahol két pont között, két nyelv között, két véglet között, örökké félúton, gyér zöld fényben, szabadon.⁴²

41 *Uo.*, 267.

42 *Uo.*, 272.